

Pavel Černoch

Historie Židů v Mariánských Lázních

Město Mariánské Lázně leží 125 km západně od Prahy a 25 km jihovýchodně od okresního města Cheb (Eger). Mariánské Lázně vznikly v roce 1812 a v roce 1865 obdržely statut města. První Židé jsou zde zaznamenáni v roce 1820. Před rokem 1820 přicházeli Židé z okolních vesnic do města pouze v letních měsících během léčebné sezóny. V první řadě to byli obchodníci, kteří přicházeli z míst jako Drmoul (Dürmaul), Lázně Kynžvart (Königswart), Chodová Planá (Kuttenplan), Malá Štiboř (Schüttüber) a Poutnov (Pauten). Po roce 1820 se začíná židovská obec rozrůstat společně s městem. Ve dvacátých letech 19. století byla otevřena první modlitebna a košer

Synagoga

restaurant. Záznamy uvádějí jako první židovské rodiny, které se v Mariánských Lázních trvale usadily, Fischlovi a Pfeiferovi. Pan David Pfeifer se stal prvním prezidentem nově zformované židovské kongregace (1824-1845). Následovali pan Jonas Beck a Jakob Fischl (-1863).

V roce 1868 mělo město 1591 obyvatel a zaznamenalo 5554 návštěvníků. V roce 1872 byly Mariánské Lázně napojeny na rozrůstající

Židé v Mariánských Lázních na pohlednici

cí se železniční síť a v roce 1874 počet hostů překročil

10 000. Během těchto let také vzrostl počet židovských návštěvníků lázní. Nejstaršími hosty z Prahy byli pan Simon Jacob Bunzel a pan S. K. Frankl. Z Berlína sem pravidelně přijížděl pan A. H. Heymann. V roce 1860 pan S. J. Bunzel inicioval myšlenku postavit židovský hospic s modlitebnou, kde by chudší židovští návštěvníci lázní mohli být ubytováni, stravovat se a zadarmo se modlit (za rok jich zde bylo obsluženo 70-80). S pomocí mnoha přátel (jako byl pan Ernst Wehli a Dr. Matthias Koref) a dalších pravidelných návštěvníků lázní ustavil v Praze výbor pro výstavbu židovského hospice a modlitebny v Mariánských Lázních. Získal finanční prostředky, od majitele kláštera Teplá koupil pozemek a 4. července 1860 začal s výstavbou. Mnoho židovských lázeňských hostů přispělo na stavbu. Konečně, 9. července 1861, vysoce postavený rabin Dr. Meisl z Budapešti slavnostně otevřel dům, jež od té doby nazýván „Isrealitisches Kurhospital“. Známý balneolog, Heinrich Enoch Kisch (1841-1918), se stal prvním ředitelem

Rabín na procházce po Mariánských Lázních

hospicu. Během letních měsíců bydlel v Mariánských Lázních a v zimě přednášel na univerzitách v Praze, Vídni, Berlíně a Vratislavi. Velmi se zasloužil o rozvoj města, napsal více než 200 knih o Mariánských Lázních a jejich pramenech (a také průlomovou práci o cizoložství). Zejména je vzpomínám v souvislosti se založením Výzkumného ústavu balneologického. Po jeho smrti po něm byla pojmenována jedna ulice v Mariánských Lázních (dnešní Fibichova). Je pohřben na židovském hřbitově za městem. Hospic sloužil až do roku 1930 (dnešní dům Sion, Lesní ulice č. 102/6).

Jedním z nejznámějších židovských občanů byl Siegfried Carl (Samuel) von Basch (1837-1905), profesor patologie a známý balneolog, který přišel do Mariánských Lázní roku 1869 z Mexika, kde sloužil jako osobní lékař císaře Maxmiliána. V Mariánských Lázních představil svůj

převratný vynález – moderní metodu měření krevního tlaku. Basch strávil v Mariánských Lázních 35 letních sezón jako lázeňský lékař. V roce 1930 byla odhalena pamětní deska na jeho počest, ale v roce 1938 byla odstraněna nacisty. Díky velkému úsilí místního historika Dr. Křížka a vlivu perestrojky Michaila Gorbačova, byla v roce 1987 postavena nová socha na Goethově náměstí. Ve Vídni je po Dr. Baschovi pojmenována ulice, a také ulice Mladějovského v Mariánských Lázních nesla před rokem 1938 jeho jméno.

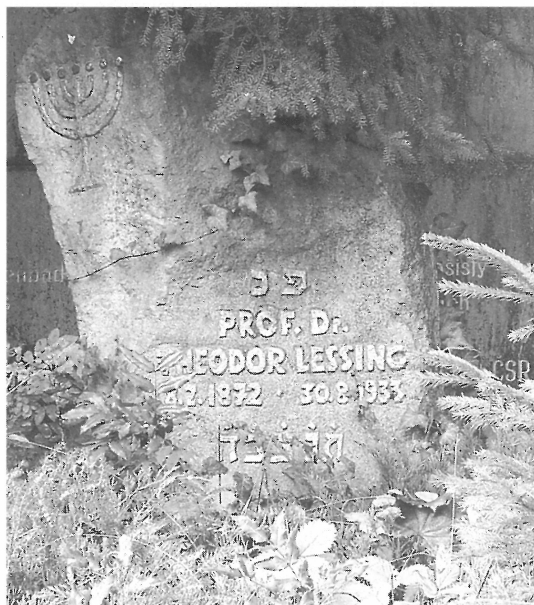
Mariánskolázeňští židé byli zpočátku zejména členové komunit okolních obcí. Nicméně časem přijíždělo do Mariánských Lázní stále více zahraničních židů z Jugoslávie, Německa a Ruska na léčebnou sezónu, shledali město dobrým místem pro podnikání a usadili se zde. Mariánské Lázně se staly oblíbenými zejména mezi ruskými židy. V roce 1875 byla v Mariánských Lázních oficiálně ustavena židovská kongregace. Ale město postrádalo vlastní synagogu, modlitebna v hospici byla už tehdy malá. Pan Salomon Simon, prezident kongregace a majitel sousedního „Haus Stephanie“ (později nazývaného Villa Frank), daroval pozemek, na kterém měl být chrám vystavěn.

Rabín Dr. Bernhard Löwenstein z Lembergu, města, které bývalo důležitým centrem židovské kultury (leží v dnešní západní Ukrajině, ukrajinsky: L'viv, polsky: Lwów, rusky: Lvov), byl jedním z nejaktivnějších přívrženců výstavby synagogy. Získával finanční prostředky a vedl řeči o potřebě

První židovská modlitebna a hospic v Mariánských Lázních

výstavby synagogy v Mariánských Lázních na mnoha místech Rakousko-Uherského císařství. V roce 1883 začala výstavba na Hlavní ulici pod vedením architekta Eduarda Sterna.

Hrob Prof. Dr. T. Lessinga zavražděného v roce 1933 (J. Bartoš)

Nakonec, 1. srpna 1884 byly práce dokončeny a synagoga byla zasvěcena samotným rabínem Löwensteinem. Kvůli této události přijel do Mariánských Lázní až ze svého domovského města. Synagoga se stala jednou z nejdůležitějších pamětihodností ve městě.

Společně s liberálními reformami tradičního Židovství ve druhé polovině 19. století, si kongregace přála instalovat v synagoze varhany. Tato myšlenka našla podporu u jednoho z nejbohatších občanů Mariánských Lázní, pana Maxe Halbmayera (on a jeho bratr Josef zdědili majetek po svém slavném otci Josefu Dionysovi Halnmazerovi, starostovi Mariánských Lázní, ale zemřeli bez dědiců.). Kromě dalších budov Max Halbmayer vlastnil překrásný Halbmayrhaus (dnešní Rozkvět) a dům Klinger, který později po druhé světové válce získal slávu jako židovský košer dům. Max sám nebyl židem,

ale byl nadšeným hráčem na varhany. První židovská bohoslužba za doprovodu zvuků varhan se konala roku 1898. Synagoga byla také později krásně nasvícena elektrickým osvětlením.

Roky před první světovou válkou byly pro město Mariánské Lázně velmi úspěšné. Počet hostů pravidelně přesahoval 30 000 za rok a město se stalo politickým, kulturním a společenským centrem evropského měřítká. Významné osobnosti přijížděli ochutnat jeho léčebné vody, včetně Richarda Wagnera, Friedricha Nietzscheho, Henrika Ibsena, Marka Twaina, Rudyarda Kiplinga. Mnoho korunovaných hlav navštívilo lázně, ale nejvěrnějším z nich byl anglický král Edward VII., který navštívil Mariánské Lázně devětkrát a pravidelně zde vedl tajnou diplomacii. 16. srpna 1904 ho zde navštívil rakouský císař František Josef I.. Tuto událost slavily Mariánské Lázně dosud nevídanými oslavami. Edward byl také aktivním hráčem golfu a 21. srpna 1905 slavnostně otevřel místní golfové hřiště.

V této době byly Mariánské Lázně oblíbeným místem židovských dohazovačů (shadken). Mnoho zámožných židů přijíždělo do Mariánských Lázní se svými dcerami, aby jim zde našli vhodné ženichy, skutečnost, která sloužila jako pozadí humorné knížky „Marienbad“ romanopisce Sholema Aliechema, který psal v Jidiš. V květnu 1916 na svojí služební cestě krátce navštívil Mariánské Lázně i Franz Kafka a napsal své snoubence Felice Bauer, že Mariánské Lázně jsou překrásné a lesy zvou k nádherným procházkám. Vrátil se s ní do Mariánských Lázní v červenci 1916 a společně zde strávili deset dní (3.-13.7. 1916) v hotelu Balmoral- Osborne.

Kulturní život v Mariánských Lázních jen kvetl a mnoho židovských občanů v něm hrálo důležitou roli. Pan Alois Kohn (1860-1916) se stal hlavním redaktorem místních novin „Marienbader Zeitung“, které si za jeho vedení získaly výbornou reputaci. Řada domů severně od budovy hlavní pošty

se stala židovskou čtvrtí s košer restauracemi a hotely, kde obvykle o sabatu byl vztyčen eruv jako dlouhé lano kolem celé čtvrti, dovolující, aby se v jeho rámci nosily předměty.

Před rokem 1918 židům nebylo dovoleno kandidovat na veřejnou funkci na radnici. Nicméně museli sloužit v rakouské armádě, když se rozpoutala první světová válka. Mnoho židů z Mariánských Lázní statečně bojovalo v mnoha bitvách. Osm z nich se již nikdy nevrátilo. Jejich jména byla zapsána na mramorové desce tzv. „Seznam hrdinů“ v hale mariánskolázeňské synagogy (viz. příloha).

Poslední rabín Dr. J. Diamant

Nová doba začala pro mariánskolázeňské židy s pádem habsburské monarchie po první světové válce a vzniku nezávislého

Československa 28. října 1918. V roce 1920 nová Ústava Československé republiky zaručovala židům práva etnické a národnostní menšiny. Pro presidenta T.G. Masaryka to byla prioritní otázka a tak se Československo stalo první zemí, která uznávala židy jako národ (!).

Nicméně českoslovenští židé nebyli nikterak sjednoceni v otázkách náboženství, národní příslušnosti a národnosti. Při sčítání lidu roku 1921 pouze 11 251 obyvatel označilo národnost „Žid“ (26 000 židů se prohlásilo za Čechy a 37 000 Němce). Přes 79 777 obyvatel se přihlásilo k židovskému vyznání. Židé v Československu byli více rozděleni politickou a jazykovou příslušností než spornými otázkami víry. V Mariánských Lázních většina židů mluvila německy jako mateřštinou, pouze někteří měli omezenou znalost češtiny.

V roce 1919 vešel v platnost nový zákon o komunálních volbách. V Mariánských Lázních měli židé poprvé možnost kandidovat na místa radních. Pan Emil Baruch (1854-1929), předseda židovské kongregace a majitel dvou luxusních hotelů na Hlavní třídě – New York (dnešní Polonia) a Fürstenhof (dnešní Bohemia), se stal prvním židovským radním. Byl důležitým dobrodincem židovské komunity, mimo jiné nechal postavit obřadní síň na židovském hřbitově za městem. Jeho nástupcem na předsednickém postu kongregace, pan Fritz (Siegfried) Buxbaum (1874-1953), založil vlastní politickou stranu (Arbeits- und Wirtschaftspartei) a také se stal městským radním. Později byl zvolen místostarostou. Byl velkým společenským dobrodincem města, zvětšil židovský hřbitov a nechal kolem něj postavit zeď a dům pro stálého strážného, aby posílil ochranu hřbitova. Jeho život vzal nečekaný zvrat: v roce 1938 utekl nacistům do Jižní Ameriky a v roce 1953 zemřel v Montevideu / Uruguay /.

Židovská komunita, která se do roku

1930 (5,5 % populace) rozrostla na 405 členů, vzkvétala pod duchovním vedením rabína Dr. J. Diamanta. Do roku 1938 měla komunita okolo 700 členů, synagogu, rozsáhlý hřbitov s obřadní síní, vlastního rabína, kantora, který zpíval během bohoslužeb a pohřební společnost (Chevra Kadisha), která sestávala z nejuctyhodnějších členů komunity.

Ve 30. letech dvacátého století bylo Československo demokratickou a prosperující zemí. Mariánské Lázně a jejich židovští občané z této skutečnosti těžili i nadále, léčebná sezóna přitahovala mnoho návštěvníků do městských lázní a stále více lidí si mohlo dovolit přijet na rekreační návštěvu do Západních Čech. Tehdy byly Mariánské Lázně malým kosmopolitním městem, sčítání lidu v roce 1930 mělo následující výsledek: 7 355 obyvatel, 520 Čechů, 408 Židů a 87 „ostatních“. Město se nacházelo v srdci německy mluvícího území Československa (pозději zvaném Sudetenland). Získání moci nacistické strany Adolfa Hitlera 30. ledna 1933 v sousedním Německu bylo pocíťováno i v Mariánských Lázních. V roce 1933 německý žid, filozof, Heinrich Lessing (1872-1933), univerzitní profesor z Hannoveru, uprchl před nacistickým pronásledováním do Československa a našel přechodné útočiště ve Vile Edelweis v Mariánských Lázních (dnešní Třebízského č. 213). Nicméně jej jeho nepřátelé pronásledovali dále z Německa a brutálně ho 30. srpna 1933 zavraždili. Stal se první obětí nacistického pronásledování na českém území. Po roce 1933 německá nacistická propaganda našla své přívržence také v Mariánských Lázních, vzrůstala podpora radikální německé národní strany a DNSAP (Sudetská verze Hitlerovy NSDAP). Před rokem 1938 32-členné městské shromáždění mělo stále dva židovské členy, pana Fritze Buxbauma (za jeho vlastní Arbeits- und Wirtschaftspartei) a pana Stingla (za Sionistickou židovskou stranu). V roce 1937 se Mariánské Lázně staly místem setkání Třetího Velkého Shromáždění ortodoxního hnutí Agudat Israel (Knesset ha-Gedolah). To, že byly vybrány Mariánské Lázně nebylo náhodou. Stalo se tak proto, že se v nedalekých Karlových Varech konal 12. a 13. kongres (1921 a 1923) rivalůských Sionis-

tů. (V roce 1947 se v Mariánských Lázních konal další Světový kongres Agudat Israel, zatímco se v Karlových Varech ten samý rok konala Evropská Sionistická konference.)

Rok 1938 znamenal konec židovského života v Mariánských Lázních. 29. září 1938 Německá říše, Mussoliniho fašistická Itálie, Francouzská republika a Velká Británie podepsaly Mnichovskou dohodu. Československo bylo přinuceno svými francouzskými a britskými spojenci vzdát se Sudetského území ve prospěch Hitlerovského Německa. Do doby, než nacistické vojsko počátkem října 1938 zabralo Mariánské Lázně, většina Čechů, levicových Němců a členů židovské komunity opustila město. Ti, kteří zůstali (rasové nacistické sčítání lidu 17. 5. 1939 identifikovalo 31 lidí jako „Židé“ a 20 „směs“) byly uvězněni nacisty a deportováni. Během „Reichspogromnacht“ v noci z 9. na 10. listopadu 1938 byla vypálena synagoga členy SA a Nacistické strany. Místo po ní na Hlavní ulici je od té doby prázdné. Židovský hřbitov byl zničen a všechny náhrobní kameny otaženy pryč. Po roce 1945 byl hřbitov obnoven a do dnešní doby je používán. Některé vzácné náhrobní kameny, datované do počátku 18. století, sem byly přeneseny z nedalekého hřbitova Lázní Kynžvart.

Během války sloužily Mariánské Lázně jako vojenské lazaretní město. Mnoho domů bylo zkonfiskováno a užíváno jako ošetrovny Wehrmachtu. V roce 1943 bylo do města přestěhována nemocnice Roberta Kocha z Berlína. Do května 1945 jednotky SS přemístili mnoho vězňů při pochodech smrti z koncentračních táborů přes město. Mariánské Lázně byly osvobozeny 6. května 1945 97. pěší divizí a 16. obrněnou divizí George Pattona třetí americké armády, která zůstala ve městě listopadu 1945. Na základě Pozdaňské dohody, mezi 15. a 25. lednem 1946, byla celá německá populace okolí Mariánských Lázní převezena přes hranice do Německa. Mariánské Lázně byly rychle znovu obydleny českými a slovenskými rodinami z celé země. Během komunistického režimu byly lázně přeměněny na „rekreační středisko dělnické třídy“, kde mohli zaměstnanci státních podniků zdarma obdržet rekreaci.

V roce 1945 byla znovu založena

židovská komunita, zejména veterány Československé armády z Podkarpatské Rusi. Byli to uprchlíci, jelikož jejich domovská země byla násilně postoupena Československem Sovětskému Svazu. Mnozí emigrovali po komunistickém státním převratu 1948. Do roku 1948 byla ve městě udržována židovská škola (yeshivah) a malá modlitebna pro ty, kteří přežili holocaust (shoah). Po roce 1948 byl dům Klinger přejmenován na Krym a přeměněn na dům pro seniory pro židovské obyvatele z celé země. V šedesátých letech 20. století dům poskytoval košer restauraci a modlitebnu a poskytoval přístřeší více než 100 hostům. Mnoho židů, kteří zůstali v Mariánských Lázních, opustilo zemi po Sovětské vojenské invazi v srpnu 1968. Hotel Klinger byl v letech 1977-79 zbořen, aby udělal místo gigantickému 12-ti podlažnímu socialistickému zdravotnickému komplexu s ubytováním pro 800 hostů, který nebyl (naštěstí) nikdy postaven.

© 2004, 2. vydání

PhDr. Pavel Černoč, PhD (1969) se narodil v Mariánských Lázních. Studoval dějepis, politologii a slovanistiku na Universitě Erlangen / Norinberg. V letech 1995–99 pracoval pro Evropskou komisi, po roce 1999 vyučoval na Karlově Universitě v Praze a Grinnell College v Iowě/USA. I roce 2003 se stal ředitelem Českého kulturního centra v Bruselu, Belgii.

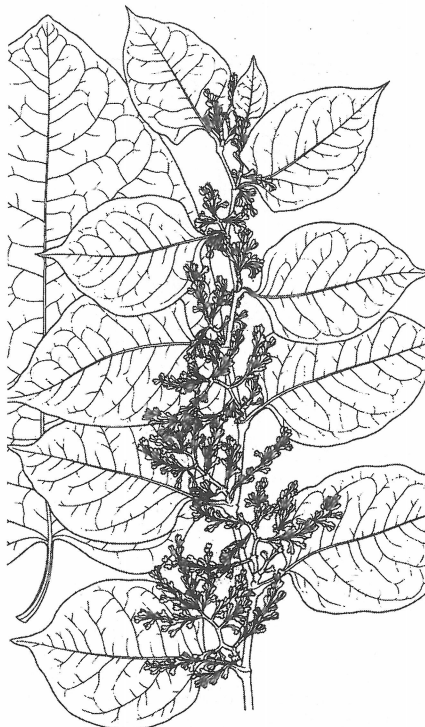
Anna Bucharová

Fenomén jménem invaze

Invasní rostliny jsou ve Slavkovském lese žhavým tématem. Nejnapadnější invazní rostlinou je zde bolševník velkolepý (*Heracleum mantegazzianum*), který je díky své velikosti nepřehlédnutelný pro každého obyvatele i návštěvníka kraje. Díky zpuchýřujícím vlastnostem buněčné šťávy byla tato rostlina několikrát probrána v televizi, takže o ní slyšel snad každý občan naší republiky.

Kromě bolševníku se na území Slavkovského lesa nacházejí i další druhy nepůvodních rostlin, z nichž některé se staly

invazními. „Nepůvodní“ druh je takový, který do daného území přinesl člověk – ať již záměrně jako pěstovanou rostlinu, nebo

Křídlatka (*Reynoutria sp.*) původem z dádného východu, Japonska

neúmyslně. Jako „invazní“ označujeme takový nepůvodní druh, který se v novém areálu úspěšně rozmnožuje bez pomoci člověka, proniká i do přirozených společenstev, relativně rychle se šíří a vytváří víceméně rozsáhlé populace. V České republice je přibližně 90 invazních druhů rostlin. Mezi nejznámější případy patří již zmíněný bolševník velkolepý (*Heracleum mantegazzianum*), křídlatka (*Reynoutria sp.*), netýkavka malokvětá (*Impatiens parviflora*) nebo netýkavka žlaznatá (*Impatiens glandulifera*).

V současné době je problém biologických invazí (rostlin, živočichů i mikroorganismů) v popředí zájmu nejen biologů, ale i ekonomů a politiků celého světa. Ač se to z našeho pohledu středoevropanů nemusí zdát